

МОДЕЛЮВАННЯ ПРЕВЕНТИВНОГО ВИХОВНОГО ПРОСТОРУ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Ніна Пухтіна

м. Ніжин

На основі висновків російських та вітчизняних науковців про сутність і структуру виховного простору, аналізу завдань, змісту Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі», спрогнозовані можливості моделювання превентивного виховного простору дошкільного навчального закладу.

Ключові слова: виховна система, виховний простір, превентивний виховний простір, превентивні завдання.

Актуальність. Становлення підростаючого покоління в Україні продовжує відбуватись у складних умовах політичних суперечностей, економічних проблем, соціальної нестабільності. Це зумовлює зростання чисельності бездоглядних дітей, підлітків з порушеннями здоров'я, норм поведінки, збільшення кількості осіб «групи ризику», зниження вікових меж залучення дітей до різноманітних девіацій: агресивності, насильництва, ранньої адитивності, протиправної поведінки.

Превентивна діяльність освітніх закладів попри здобутки і напрацювання останніх років, має низку проблем, оскільки продовжує ґрунтуватись переважно на адміністративно-авторитетних підходах до дитини як до об'єкта виховання, обмежується проведенням окремих заходів, що спрямовані на подолання негативних явищ, а не на попередження їх виникнення та поширення. Однією з причин такого становища, за оцінкою В.Оржеховської, є відсутність координації й інформаційного обміну серед установ та відомств (освітніх, медичних, соціальних установ, внутрішніх та судових органів), які займаються профілактичною діяльністю, системи постійного моніторингу соціального середовища на предмет виявлення і контролю групи ризику, що не дозволяє вчасно попередити девіантність, зберегти здоров'я дитини та її сім'ї, надати їм своєчасну й необхідну допомогу [4].

У зв'язку з цим соціально необхідним і педагогічно доцільним є створення в освітніх закладах превентивного виховного простору, що трактується науковцями як територіальна система відомств, служб, установ, суспільних ініціатив, які здійснюють у взаємодії з населенням профілактику негативних явищ у молодіжному середовищі, соціальний захист неповнолітніх.

Превентивний простір є складовою соціального середовища, що формується внаслідок впливу інформації та діяльності політичних, соціально-економічних, правових, морально-етичних, організаційних умов життя особистості й суспільства вцілому.

Оскільки сучасна модель превентивної роботи в Україні враховує актуальну соціальну ситуацію урізноманітнення та стрімкого поширення поведінкових відхилень, розбудова превентивного виховного простору, включення його до виховного простору освітнього закладу, має на меті збільшення кількості суб'єктів превентивної взаємодії, щільності та чіткості у їх діяльності, системності й комплексності взаємодії з об'єктами профілактики. Створення такого превентивного виховного простору сприятиме формуванню нової філософії державної соціальної політики у сфері протидії негативним явищам, створенню нормативно-правових засад підтримки і захисту дітей, молоді, сім'ї, координації та ефективного функціонуванню системи превентивної роботи.

Чим же зумовлена необхідність розбудови превентивного виховного простору дошкільного навчального закладу? Пошуки відповіді на це питання зумовили *необхідність написання цієї статті* та дозволили розв'язати наступні дослідницькі завдання:

1. Узагальнити висновки російських і вітчизняних науковців щодо сутності і структури виховної системи та виховного простору;
2. На основі аналізу завдань і змісту Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі», спрогнозувати можливості моделювання превентивного виховного простору дошкільного навчального закладу.

Для розв'язання поставлених завдань ми, з одного боку – узагальнимо висновки науковців щодо сутності і структури виховного простору освітнього закладу, з іншого – проаналізуємо завдання і зміст Базової програми під кутом зору їх превентивності.

Виклад основного матеріалу. Розбудова превентивного виховного простору дошкільного навчального закладу з одного боку зумовлена висновками науковців і практиків про те що саме старший дошкільний та молодший шкільний вік є тим важливим психовіковим етапом, в межах якого за умов несприятливої дії окремих чинників, в першу чергу криз психовікового розвитку (трьох та семи років), неправильних типів виховання в сім'ї, несприятливої адаптації до закладу освіти (ДНЗ і школи), можуть зароджуватись та розвиватись негативні прояви у поведінці дитини, а саме: сором'язливість, замкнутість, агресивність, неслухняність, гіперактивність, повільність, страхи, нечесність.

З іншого боку – дослідження вітчизняних (В.Оржеховська) і російських (І.Єрмаков, М.Нечаєв, Н.Селіванова) науковців засвідчують, що в умовах сьогодення недостатньою є позиція центрації виховного процесу тільки на особистості, оскільки недостатнє врахування саме виховних механізмів суттєво ускладнює ефективність цього процесу. Педагогічні дослідження й практика доводять, що таким ефективними механізмами є виховна система і виховний простір [3; 4; 5].

Виховна система освітнього закладу має складну структуру – комплекс взаємозалежних компонентів: цілі та діяльність, що забезпечує їх реалізацію; суб'єкти діяльності, що її організують та залучаються до неї; стосунки, що об'єднують суб'єктів у певну спільність; середовище системи, що освоюють суб'єкти системи; внутрішнє управління, що забезпечує інтеграцію компонентів системи у цілісність. Існування системи визначається не її компонентами, а зв'язками між ними [6].

Важливою умовою ефективності виховної системи є наявність системоутворюючої діяльності. На думку Н.Селіванової така

системоутворююча діяльність є своєрідним стержнем, навколо якого вибудовується система. У дошкільному навчальному закладі такою діяльністю є *організація життєдіяльності дітей та створення розвивального життєвого простору* [5].

За визначенням авторів Базової програми, *життєдіяльність дитини* – це різні аспекти її життя, форми активності, всі види діяльності. Організація життєдіяльності дитини дошкільного віку в сучасному закладі освіти, ґрунтується на врахуванні її вікових та індивідуальних особливостей; сучасних тенденцій в оновленні її змісту і навчально-виховних технологій; побажаннях батьків; специфіки та можливостей закладу. [1, с.312]

У послідовності перебігу основних складових організації життєдіяльності дитини чергується її активна діяльність та відпочинок, а саме: ранкові, денні, вечірні прогулянки; різноманітні гігієнічні процедури; харчування; ігри (самостійні та організовані); спілкування (з дорослими і дітьми); заняття (колективні, підгрупою, індивідуальні, самостійні); відпочинок (релаксація), сон. [2]

Тривалість перебування вихованців у дошкільному закладі регулюється потребами батьків, особливостями їх трудової діяльності та родинного устрою, психо-фізіологічними характеристиками дітей, типом закладу. Основою організації життєдіяльності дошкільника, особливо старшого віку є навчальний процес. *Основними формами його організації є заняття, гра, прогулянка.* Змістове наповнення занять важливо тісно пов'язувати з реальним повсякденним життям дитини, оскільки саме воно є джерелом відомостей та інформації, необхідних для її успішної соціалізації й адаптації. Зважаючи, що гра є провідною діяльністю дошкільника, важливо адекватно використовувати гру, її різновиди, ігрові прийоми, ігрові дії, оскільки кожен з них виконує свої функції, в першу чергу - превентивні.

Відповідно до завдань і змісту Базової програми розвитку дітей дошкільного віку «Я у Світі», створити у дошкільному закладі розвивальний життєвий простір означає забезпечити сукупність умов, сприятливу атмосферу

для прогресивного розвитку свідомості й поведінки дошкільника. Оскільки життєвий простір – категорія інтегрована, що охоплює всі сфери та аспекти життєдіяльності дошкільника, Базова програма рекомендує педагогу створити оптимальні умови для особистісного зростання дитини у сферах: «Природа», «Культура», «Люди», «Я Сам».

Моделюючи *природний простір*, як складову виховного простору ДНЗ, педагог може розв'язувати такі превентивні завдання:

- формувати життєво важливі вміння, що допоможуть дитині орієнтуватися в природному довкіллі;
- заохочувати дошкільнят до емоційного відгуку, позитивного ставлення до усіх складових природного простору;
- виховувати вміння критично й реалістично оцінювати зроблене, співвідносити задумане з реально досягнутим;
- залучати до мовленнєвої та дійової активності;
- створювати гігієнічні умови та надавати можливості дитині регулярно гратися на свіжому повітрі;
- демонструвати власну відповідальну поведінку та культуру буття в природному середовищі;
- моделювати способи доцільного природокористування та гуманної взаємодії з об'єктами природного довкілля;
- вчитися доглядати за рослинами й тваринами, робити такий догляд повсякденним;
- формувати уявлення про межі безпечної поведінки поблизу небезпечних об'єктів чи у небезпечних ситуаціях [1].

Діяльність у *предметному просторі* може набувати відповідної превентивної спрямованості у розв'язанні наступних завдань:

- учити дітей збалансовувати здоровий глузд з доцільною мірою елементарного ризику, приймати виважені рішення;
- допомагати впізнавати ознаки втоми, перенапруження;

- учити помірковано й зважено поводитися в нових умовах, пристосовуватися до них, доцільно на них впливати;
- продовжувати знайомити з правилами дорожнього руху та поведінки на дорозі;
- розвивати інтерес дітей до порівняння свого способу життя зі способом життя людей інших епох, країн, культур;
- виховувати відповідальність за особисті речі та дії;
- надавати дитині можливість задовольняти допитливість, осмислювати здобутий досвід, систематизувати враження, переходити від простих міркувань до складніших;
- стимулювати бажання дитини діяти старанно;
- моделювати основні правила життя у злагоді з предметним довкіллям, вправляти в умінні розрізняти приємне - неприємне, корисне - шкідливе, безпечне - небезпечне;
- сприяти позитивному самопочуттю, формувати відчуття своєї спроможності;
- сприяти набуттю доцільної поведінки та безпечних дій з різноманітними предметами, знаряддями, речовинами [1].

Залучаючи дитину до активності у *соціальному просторі* вихователь може висувати й розв'язувати такі превентивні виховні завдання:

- навчати орієнтуватися у прийнятих і соціально схвалюваних формах поведінки;
- збагачувати дитину різноманітною життєво важливою інформацією, розширювати досвід спільної діяльності, задовольняти потребу в особистісних контактах;
- виховувати культуру спілкування;
- схвалювати належну соціальну поведінку, виправдовувати очікування рідних та близьких людей;
- збагачувати уявлення про дистанцію та межі припустимої поведінки в поводженні з різними людьми;

- виховувати в дітей базове почуття довіри, прихильне ставлення до людей;
- запобігати дитячим скаргам, з'ясовувати їх мотиви, знаходити можливість показати одноліткам привабливі сторони скаржника; спонукати до спілкування з ним;
- схвалювати спроби дитини самостійно розв'язувати проблеми;
- сприяти адаптації, гармонізувати процес входження особистості в дитячий колектив, визначенню власного статусу, вибору приємних і авторитетних друзів;
- заохочувати совісну поведінку, здатність дитини діяти правильно не лише в присутності дорослого, а й без його контролю;
- створювати умови для досягнення дитиною соціально прийнятних форм поведінки;
- навчати розуміти людей, розмірковувати над їхніми діями та вчинками, елементарно пояснювати їх;
- запобігати антигуманній та упередженій поведінці, допомагати завбачувати її наслідки, обговорювати альтернативні ситуації [1].

Допомагаючи дитини моделювати *простір "Я"* можна висувати й розв'язувати такі превентивні виховні завдання:

- залучати дитину до обговорення проблем, пов'язаних з її "Я"; формувати уявлення дитини про своє фізичне, душевне та соціальне "Я";
- застосовувати вербальні, візуальні та фізичні сигнали в усвідомленні ознак свого здоров'я - нездоров'я; відмінностей у поведінці здорових та хворих однолітків;
- моделювати ситуації успіху, схвалювати намагання конструктивно самоствердитися; допомагати усвідомити мотиви своїх дій;
- допомагати дитині у подоланні страхів, труднощів на шляху до мети; давати можливість виявляти здорову міру ризику;
- вчити описувати власні емоції, зіставляти з настроєм інших;

- виявляти ентузіазм, коли дитина заслужено оцінює себе позитивно, диференціює свої чесноти і вади, мотивує свої оцінки, висловлює бажання стати кращою;
- учити дитину уникати проявів егоїзму;
- організовувати діяльність, яка сприяє адаптації дитини до різних середовищ, формувати навички орієнтування в новому середовищі;
- заохочувати самостійність, ініціативність, відповідальність дитини;
- виховувати критичне ставлення до людей, які по різному використовують власну силу (за призначенням та в аморальних цілях) [1].

Суб'єктами гуманістичної виховної системи є не тільки педагоги, а й самі діти, тому найважливішою умовою її ефективності є об'єднання дітей і дорослих у колектив. Науковці розглядають створення і розвиток виховної системи і об'єднання колективу в якості двох взаємозалежних і взаємозумовлених процесів. Досягнення такої єдності – умова і результат розвитку виховної системи освітнього закладу. Автори Базової програми визначають *сучасний дитячий колектив ДНЗ* як єдність самобутніх особистостей, об'єднаних спільним буттям та діяльністю. [1.с.333]

Група дитячого садка організовується як структурна одиниця, однак досить скоро у ній самоутворюються мікроколективи, у які діти об'єднуються за спільними уподобаннями, інтересами, прихильностями. Педагогічний колектив моделюючи превентивний виховний простір ДНЗ через призму важливої умови його ефективності – гуманізації стосунків у колективі може висувати й розв'язувати такі виховні завдання:

- сприяти соціалізації, адаптації до умов і правил проживання в новому оточенні, орієнтуватися в основних моральних цінностях, вимогах, керуватися ними;
- культивувати вміння налагоджувати колективну взаємодію, керуватися спільними інтересами, звільнятися від надмірної цент рації на собі;
- формувати вміння протистояти негативним впливам колективу на особистість та особистості на колектив;

- вчити аргументовано відстоювати власну позицію, виховувати вміння поступатись, домовлятись;
- вчити регулювати спільну діяльність, розв'язувати спірні питання, чинити по совісті [1, с.334].

Досліджуючи умови ефективності виховної системи освітнього закладу, науковці зосереджують увагу на освітньо-виховних можливостях середовища, зокрема в організації життєдіяльності дітей в закладах освіти, сім'ї. Спроби науковців і практиків педагогізувати середовище, зумовили виникнення (народження) нового педагогічного поняття «виховний простір». За визначенням Н.Селіванової, виховний простір є результатом конструктивної, творчої, інтегруючої діяльності. Моделювання виховного простору передбачає визначення основних його компонентів, моделюючих зв'язків, включення дитячого колективу в його діяльності й активності. За таких умов виховний простір стане суттєвим фактором особистісного розвитку дітей, а не ситуативним чинником некерованого впливу на дитину [5].

Тож педагогічно доцільним для вихователя є вміння використовувати середовище у виховних цілях та моделювати виховний простір.

Оскільки серед науковців немає єдиного підходу до розуміння сутності виховного простору і його розглядають як частину середовища, у якому домінує педагогічно сформований спосіб життя (Ю.Мануйлов); як динамічну мережу взаємопов'язаних педагогічних подій, що формується зусиллями суб'єктів різного рівня (колективних й індивідуальних) і яка здатна виступати інтегративною умовою особистісного розвитку людини (Д.Григор'єв), можна вважати, що структурною одиницею виховного превентивного простору, що може існувати в межах системи дошкільної освіти є дошкільний навчальний заклад і діяльність професійного колективу, який створює цей простір.

Колективними суб'єктами створення педагогічних подій можуть виступати фахівці закладів системи дошкільної освіти, інших освітніх, соціальних, медичних закладів, різноманітних професійних спільнот ДНЗ, що висувають та реалізують завдання виховання дітей.

Індивідуальними суб'єктами можуть бути вихователі, помічники вихователів, психолог, інструктор з фізичного виховання, музичний керівник, методист, завідувач, діти, батьки, інші люди, зустріч з якими може перетворитися для дитини в подію. Механізмом створення превентивного виховного простору є «подія» дітей і дорослих, у якій ключовим технологічним компонентом є їх спільна діяльність.

Критерієм моделювання превентивного виховного простору ДНЗ є вік дитини. Психологічний вік дитини, за визначенням провідних науковців є інтегрованою характеристикою специфічних для нього стосунків дитини з дорослим, ієрархії видів діяльності, новоутворень, свідомості, особистісних якостей. Він орієнтує педагогів на перехід дошкільника від зовнішньої регуляції поведінки дорослим до саморегуляції. Оснащення дошкільника системою життєво необхідних знань, умінь, навичок (за визначенням Базової програми розвиток фонду «можу»); формування потребово-мотиваційної сфери дитини (фонду «я хочу»), висування педагогом адекватних віку дитини вимог, дозволяє збалансувати навчально-виховні впливи дорослого та індивідуальний досвід, систему цінностей, інтересів, прагнень дошкільника, тобто гармонізувати процес соціалізації дитини. Це забезпечує практичну реалізацію принципу активності, згідно якого дошкільника сприймають як активного суб'єкта життєдіяльності з індивідуальним досвідом та особливостями сприйняття світу; дозволяє дошкільнику самостійно приймати рішення, робити власний вибір відповідно до основних потреб та вимог, що є особливо доцільним для реалізації превентивного виховного простору в умовах ДНЗ [2].

Найбільш істотною якісною характеристикою виховного превентивного простору є *його цілісність*, реалізація якої забезпечується *врахуванням специфіки впливу різних соціальних інститутів на дошкільника*. Оскільки дитина дошкільного віку може відвідувати різні типи навчальних закладів, передбачених Законом України про дошкільну освіту, або виховуватись удома, варто брати до уваги особливості впливу на її розвиток кожного соціального

інституту, зокрема, сім'ї, дошкільного навчального закладу, позашкільних навчальних закладів [2].

Сім'я відіграє провідну роль в емоційному розвитку дошкільника. Саме в сім'ї дитина долучається до родинних цінностей, традицій, світоглядних орієнтацій, віросповідань; дістає уявлення про взаємини представників різних поколінь, професій. Атмосфера сім'ї, відсутність жорсткої регламентації буття, існування у дитини права на вибір, різноманітність її життєдіяльності, визначають специфіку сімейного виховання.

Вступ до дошкільного закладу – важлива подія в житті дитини, що знаменує її входження у широкий соціум, адаптацію до нових умов життя, освоєння правил поведінки в групі. Завдяки цьому у дошкільника формується почуття належності до дитячого співтовариства. Проблемною для початку відвідування дошкільного закладу, на думку авторів Базової програми, залишається недостатня збалансованість соціалізації з індивідуалізацією, певний дефіцит особистісного спілкування дорослого з кожною дитиною. Тому доцільним є визначення педагогом пріоритету дитячого буття, здійснення індивідуального підходу до розвитку, виховання й навчання дошкільника.

Залучення старших дошкільників до різних типів позашкільних закладів – палаців, студій, центрів, станцій, клубів, музичних, хореографічних, художніх шкіл, сприяє сім'ї у наданні власній дитині належну освіту на безкоштовній основі, розвиткові здібностей та уподобань дитини. За оцінкою авторів Базової програми, важливими умовами оптимізації виховної й навчальної діяльності позашкільного закладу є: визнання морально-духовних складових як пріоритетних у розвитку особистості дошкільника; відхід від шкільної моделі організації життєдіяльності дітей; гуманізація змісту освіти; увага до соціально-емоційного розвитку дитини; реалізація в педагогічній практиці особистісно орієнтованого підходу до вихованця. Це сприятиме збереженню дитячої субкультури й специфічних для дошкільного віку видів діяльності дитини [1].

Виховний превентивний простір ДНЗ і його структура є результатом процесів диференціації й інтеграції. Диференціація передбачає визначення

завдань розвитку дитини за лініями розвитку; інтеграція окреслює складові виховного простору через сформованість компетентностей дитини за відповідними сферами життєдіяльності: Природа, Культура, Люди, Я сам. Освітні завдання є своєрідним інтегралом, що об'єднує розвивальні, виховні й навчальні завдання. Їх диференціація дозволяє чітко визначити специфіку педагогічної роботи з означених у програмах напрямків, реалізації їх ролі в особистісному розвитку дитини. В межах означених напрямків – «Сфер» життєвого простору дитини: природного, культурного, соціального, простору «Я», визначені критерії сформованості компетентності дитини за лініями розвитку та формами активності дитини: фізичний, соціально-моральний, емоційно-ціннісний, пізнавальний, мовленнєвий, художньо-естетичний, креативний [2].

Компетентність дитини Базова програма визначає як своєрідну інтегральну характеристику розвитку особистості, основними показниками якої є оптимальний для віку ступінь сформованості провідної діяльності, всіх форм активності та базових якостей. Педагогічно доцільним у моделюванні превентивного виховного простору є прогнозування сформованості та допустима міра вияву базових якостей дитини через передумови їх розвитку, зародкові форми, ситуативні прояви, сталу поведінку [1].

Висновки. Таким чином, умовами ефективного моделювання превентивного виховного простору ДНЗ є наявність мети, усвідомленої всіма учасниками процесу його створення; єдина педагогічна концепція, орієнтована на пріоритети гуманістичного виховання; гнучка структура простору, його насиченість подіями, діалоговий режим створення; розгалужена система відносин між різними компонентами і суб'єктами простору.

Найбільш важливим суб'єктом виховного превентивного простору є дитячий колектив, оскільки саме він є самодіяльним, саморегулюючим співтовариством, а діти – їх основна активна, творча і рушійна сила.

Пріоритетна роль у створенні виховного превентивного простору належить педагогам та їх взаємодії з іншими учасниками моделювання виховного простору.

Використана література:

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / М-во освіти і науки України, Акад. пед. Наук України; наук. Ред.. та упоряд. О.Л.Кононко. – К.: Світич, 2008. - 430с.
2. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / О.Л.Кононко, З.П.Плохій, А.М.Гончаренко [та ін.]. – К.: Світич, 2009. – 208с.
3. Нечаев М. О моделировании воспитательной системы школы будущего // Управление школой. - № 16. - 2006. – С.43-45.
4. Оржеховська В.М., Федорченко Т.Є., Кириченко В.І., Ковганич Г.Г. Інформаційний буклет проекту «Науково-методичний супровід розбудови превентивного виховного простору». – К.: Друкарня Мадрид. - 2009. - 14с.
5. Селіванова Н. Про сучасні підходи до виховання // Управління освітою. - 7 квітня, 2005. – С.10.
6. Степанова И., Степанов П. Контроль воспитательной деятельности школы // Народное образование. - № 4. - 2009. – С.217-220.

На основани виводов русских и отечественных ученых относительно проблемы моделирования воспитательного пространства, анализа задач и содержания Базовой программы развития дошкольников «Я в Мире», спрогнозированы возможности моделирования превентивного воспитательного пространства дошкольного учебного заведения.

Ключевые слова: воспитательная система, воспитательное пространство, превентивное воспитательное пространство, превентивные задачи

Based on the findings of Russian and Russian scientists on the problem of modeling of educational space, task analysis and content of the basic program of pre-school children "I'm in the world," predicted the possibility of modeling preventive educational space scientist preschool institutions.

Keywords: educational system, educational space, preventive educational space, preventive tasks